

Nagy Imre életútja

Olyan emberrel találkoztam már, aki más vidékről Csíkba került, és ott úgy megszerette, hogy a viláért máshova el nem kíváncszott, de csíki embert, aki haza, szülőföldjére ne vágyakozott volna, olyat nem hallottam. Pedig, ahogy ők mondják, Csíkban tíz hónap hideg, és két hónap nem meleg. Tréfa nélkül, a régi világban, a hajdani Monarchia egész területéről a sor alá kerülő legények közül innen mindig nagy százalékban került ki katonaságra alkalmas fiatal, amit úgy is lehetne mondani, hogy csak az érte meg élve a katonaköteles életkort, aki nagyon szívós és edzett volt. A népművészet sem ismeri a gazdag cicomázást, az aprózott díszeket, hanem ruhán, szerszámon, épületen egyaránt a szerkezet és anyag hangsúlyozását, az arányok szépségét, a tömör formákat csodálhatjuk; cél-szerű és puritán minden, mert a létfenntartás kötött le minden energiát.

Ezt a lényegre koncentrááló gyakorlati szellemet kapta öröklül Nagy Imre, és érvényesítette életében és művészetében mindvégig. Túlzás lenne azt állítani, hogy már kisdíák korában pontosan tudta volna, mit akar és mit nem, mire lesz szükség a életben, de annyi bizonyos, hogy már akkor okát szerette volna tudni, mit miért kell tennie, természetszeretete megnyilvánult a tantárgyak közötti válto-gatásban. A tanítóképző elvégzése után az ő életébe is — mint egész nemzedékének pályakezdésébe — beleszólt a világháború. Nem tragikusan, de egyrészt késleltette, másrészt jó irányba segítette a kibontakozását; szerencséje volt első alkal-mal olyan művészekkel találkozni, mint Szőnyi István, Nagy István, Márton Ferenc, majd Varga Nándor Lajos.

Először szobrász szeretett volna lenni — a bunker agyagfalába mintázott jelenetekkel hívta fel magára a figyelmet a fronton, a tanulást is szobrász-növendékként kezdte. A háború okozta késedelem javára szolgált abban is, hogy alkalmá adódott ösztönös alkotóerejét próbára tenni, hátrányos következmények nélkül, a mezőtúri katonai művésztelepen és szabadon végzett budapesti tanul-mányai alatt, Istók János, Rápolty, majd Stróbl Alajos műtermében. Ezek után a főiskola fegyelmét nem veszi megkötöttségnek, hanem jól tudja hasznosítani minden előnyét. Hamar rájön, hogy mindennek nélkülözhetetlen alapja a rajz-tudás, addig nem képes kifejezni gondolatait, amíg nem tudja a nyelvtant és a helyesírást, hát aszketikus fegyelemmel nekifekszik és megtanulja. A grafika izére rávezeti a sok rajzolás, de valószínűleg szerepet játszik ebben az a tény is, hogy szoros baráti körében olyan rézkarcolók vannak, mint Szőnyi István és Varga Nándor Lajos, meg aztán tanárai között is a legerősebb egyéniség Olgyai Viktor, a modern magyar sokszorosító grafika jelentős úttörője. Szőnyi életében is oko-zott hátramaradást a háború, de ő is tudott közben dolgozni, s a háború végén már elismert művész, 1920-ban gyűjteményes kiállítást nyit az Ernst Múzeumban, nem csoda hát, ha legtöbb kollégájára erősen hatott. Festészetben Szőnyi ellentéte, a mindent elárasztó fény helyett csattanó kontrasztokkal, nagy, kemény formák-kal, dekoratívan dolgozó Aba Novák Vilmos is már 1912—1914 között látogatta volt a főiskolát, 1918-ban pedig folytatja tanulmányait. Nagy Imre egy évvel, illetve kettővel idősebb náluk, de ő a kezdő, érthető hát, ha sok vád érte, hogy Aba Novák utánzója. Az eszközök megszerzésének időszakában még nem lehet kialakult stílusa senkinek, természetes az átállás, ha olyan erőteljes, kialakult egyéniség mellett dolgozik. Hanem miután ura a ceruzának, ecsetnek, rézkarcoló tűnek, külső eseményeknél fontosabb dolog történik az életében, éspedig felteszi a kérdést magának: mit, miért, kinek? És hazajött Zsögödre.

Tudta jól, hogy magány vár reá, de az otthon melege is. Erdélyben a húszas évek elején nagyon szétszórta működött néhány művész, zárt kiskörök léteztek, a modern művészet képviselői leginkább helyüket keresgélő fiatalok voltak, Mattis-Teutsch külföld felé tájékozódott, legtöbb kapcsolata Párizshoz és Berlinhez kötötte ez idő tájt. Nagybányának megvolt a régi híre — ha a régi ereje, egysége nem is —, sokan látogatták még. Egyrészt olcsó volt az élet, a szállás és élelem, a helybeliek hozzászoktak a művészetet tisztelni, másrészt a vendégművészek között sok jeles festővel lehetett találkozni: nemcsak a hagyományos nagybányai szellem-ben alkotókkal, hanem moderneekkel is. Itt ismerkedett meg Nagy Imre Zifferrel; egyetértettek, ami a festészetet illeti, ezen az alapon alkottak külön csoportot Szolnayval, Jándival, Munt Hugóval, Gallasszal. Idejött néha Kmetty János, Korda

Vince, Varga Nándor Lajos és mások. Nagy Imre is meghívogatta társait Csíkba, állandó kapcsolatot tartott fenn velük. Mindenekelőtt azonban a saját művészi programját kellett magában tisztáznia.

A nagy hegyek vonzása hozta haza, telve volt ennek a csodálatos és kegyetlen vidéknek a szépségével, krónikásává szegődött, tükröt tartott neki. A havasi keménykötésű emberek világával, az éles, kemény kontrasztokat teremtő vakító napsütéssel nem tudott megbirkózni a rézkarc báronyossága. Igaz, rézkarcnyomó felszerelése sem volt, de tollrajzai eleinte a rézkarc finom pókhálójával tapogatták a formákat, s a kompozícióvázatok sehogy sem akarnak tisztázódni. Spártai tömörségre van szüksége, a nagy formák elhatárolására. Rátalál a fametszetre, ami nem engedi elveszni a részletekben, s hosszú évekig legtöbb festményét először, ceruzával, tollal, náddal, hanem a végcél, a kiérlett munka: a festmény. Pasztózzusan, súlyos formákkal és izzó színekkel hívja életre vásznain a hegyeket, a zsögödi embereket, a mezei munka nehézségét és szépségét. Vörösen izzott sokszor a föld, és a növényzet a feketészöldből vibrálóan egymásba játszó esetjárással vált át vakítóan világító sárgákba. A szilárdan megépített, kihangsúlyozott térformákból, a nehéz és gazdag, érett színekből félelmesen dobbanó ritmust ad minden képnek. Érdekes azonban, hogy a hideg—meleg színek egyensúlya ellenére, a teret tágra nyitja, óriási levegőt kölcsönözve neki, pár meleg színfolt olyan erővel ivódik a néző szemébe, hogy az egész képnek a fűtöttségét őrzi meg összbenyomásul. A vad természet csodálatos élményeihez csakis hasonlóan erőteljes, széles mozdulatokkal dolgozó izmos emberek és asszonyok találnak, acélosan kemények, akik ebben a világban, de mostoha világban ki tudják kényszeríteni a mindennapi életet. És Nagy Imre, aki azért nem alapított családot, hogy egészen a művészetnek élhessen, hogy el tudja dédelgetni a gyermekeket, milyen igazi gyöngéd érzéssel és játékoságba burkolt nevelői szigorral!

A harmincas évek derekán már nincs szüksége a fametszésre, már nem kísértik fölöslegesen a részletek, hanem annál többet rajzol náddal. És egyre több arcképet is készít. Fametszet-sorozatában is szerepel néhány műalkotásként és dokumentumként egyaránt értékes lap, a toll-, nád-, kréta- és ceruzarajzok sorozatát már 1930 előtt elkezdí, és a harmincas évektől következetesen és módszeresen bővíti élete végéig — kortárs-arcképcsarnokká. Ezek közül már igen keveset tesz át olajba, nem jut rá idő, hanem ez a rajz messze fölülmúlja az egyszerű feljegyzést. Kevés vonallal, a lehető legkevesebb belső részlettel ad pontos és hű jellemzést modelljeiről. A tollrajz természete szerint nem fény—árnyék foltokkal mintázza meg a formákat, hanem a körvonal sima futásának vékonyodó-vastagodó, szaggatottságának párhuzamos vagy egymást metsző játékával. Mintha a tus véletlen csorgását használná ki, „magától“ jelzi a formák térbefordulását. Külső vonások hasonlósága által végzi mérnöki pontossággal a szellem leírását, írja bele az erdélyi kultúrelvet terébe ezeket az arcokat.

Képei sokat világosodnak, mind levegősebbé válnak. A húszas évek közéről nézett lávaizzása helyett a harmincas évek vásznain egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a világító felhők és lombok, a nagy teret nyitó elemek. És mindezt — hogy a mindennapok hétköznapi realitását ne feledjük — céltudatos kiállítás-program, az első anyagi sikerek után külföldi tanulmányutak, apja halála után gazdaság vezetése, sőt mintagazdasággá alakítása mellett. Utóbbi nemcsak önmaga hasznára szorgalmazza, hanem a falujabeliek okulására, mint ahogy gyarapodnak kapcsolatai a népnevelést végző és szervező kultúreemberekkel, együttműködik velük, ahol csak szeret ejtheti. A gazdaság fontos létalapja marad, ez biztosítja művészi függetlenségét.

Festészetének anyagai között egyre gyakrabban szerepel a vízfesték, főleg mint jegyzetelési, adatgyűjtési eszköz. Ezt a kételtű műfajt ritkán kezeli oldott-puhán, állandóan nedvesen tartott felülettel, vagy legalábbis ritkán állja meg, hogy belé ne rajzoljon bár kiemelt elemeket, éles-szárazon. Valószínű, hogy az akvarell is hozzájárult ahhoz, hogy képei már többnyire nagy teret, mind bonyolultabb látványt foglalnak össze. Néha, ellentétként, megenged magának egy-egy lírai intermezzót, egy meleg hangulatú, intim és mégis súlyos csendéletet, önarcképet.

A háború végén, a felszabadulás után változás áll be Nagy Imre életében, de nagyobb változás éri a gazdát, mérsékeltebb a festőt. Először rendbeszedi szét-hullott gazdaságát, aztán újra festeni kezd. A festővásznat eddig is otthon szőtték, de a művészfesték (az olaj) átmenetileg hiányzik, s mivel porfestéket lehet kapni, a temperát házilag elő tudja állítani, áttér a temperaképekre. Fegyelem és tudás kell ehhez az átálláshoz, mert a tempera száradása után változnak a színek, és ezt előre ki kell számítani. Levegősebb, de szárazabb hatású a kép. Nagy Imre

rajzol, akvarellezik, izelgeti a tempera lehetőségeit, és figyeli a szocialista realizmus kialakulását. Világéletében munkát, munkást ábrázolt falusi témájú képein is, de ez most elégtelennek tűnik; fő követelményként az ipari munkásság problémái kerülnek napirendre a művészetben, s eleinte a realizmust is olykor szűken értelmezik. Nagy Imrének is jut a félreértésből, de ő szokott mozgékonyaságával megpróbál ismerkedni a gyárral is. Nem egy felületes látogatás erejéig, hanem — ügyis kimozdították Zsögödről, mikor a kolozsvári Képzőművészeti Főiskola akvarell-tanárává kinevezték — beveszi magát a marosvásárhelyi cukorgyárba. Emberekkel ismerkedik, arcképeket, munkafolyamatokat rögzít, nagy együttést is komponál, elmélkedik a munka megbecsülésének olyan formáján is, hogy meg kellene festeni azt a sepregető asszonyt a nagyműhelyben, aki egész nap megállás nélkül dolgozik, de a munkájának semmi látszata, bezzeg a hiánya azonnal fennakadást okozna. A gyár levegőjét mégsem leli. Hazamegy hát ismét, főleg mert ott páratlan alkalom kínálkozik a békási vízi erómű, illetve cementgyár építésénél. Két évig vázlatozik, mindenütt és állandóan ott van. Nem tucatlával, hanem százával készíti a rajzokat és vízfestményeket. Ha belefárad, pihenésül megfesti a piszt-rángos patakot, lepkrét, gombát, köröző héját. És két év alatt a békási építkezésből összeáll egy nagy lélegzetű bruegheli látomás.

A tartományi kiállítások egyformaságából első ízben magaslik ki 1954-ben két kép a kolozsvári (az akkor még fiatal Művészeti Múzeumnak otthont adó) Redut-épület nagytermének egyik sarkában: Nagy Alberttól a *Tavaszi rapszódia* és Nagy Imrétől a *békási cementgyár építése*. A következő évben a *Zsögödi emlék* vált ki újra vitát, de már tudomásul vették Nagy Imre képeinek tüzet, lendületét, beskatulyázhatatlanságát. 1958 tavaszán a Művészeti Múzeum Nagy Imre utóbbi évtizedében készült tempera- és vízfestmény-sorozatának szentel egy tárlatot. A *Zsögödi emlék* nagyvonalú szintézise jelenti ennek a periódusnak a csúcát, de mellette felsorakozik az otthon intimitását, csendjét feltáró *Óregasszony a tornácon*, *Reggeliző*, a *Madárijesztők* vészjelző szimbólumai, a *Vihar* kilátástalan kétségbeesése mellett a *Hol volt, hol nem volt* erotikus meseerdeje, önarcképek és pályatársak arcképei mellett az *Ilona néni* fejkendős arca, az erdő apró élővilága, olyan egységben, olyan magától értetődő életerővel, hogy minden belépő első benyomása szerint megnőtt a terem. A *Kétszáz rajz* előszavában írja László Gyula, hogy 1956-ban a Meggyesi-kiállítás be- és kilépő látogatóin figyelte a lélektani változást, amivel a nagy szobrász örvendeztette meg az embereket. Igaza van László Gyulának, a Nagy Imre-kiállítás is ilyen felfrissülést adott mindannyiunknak, akik láthattuk. A statisztikai adatok is igazolják ezt, mert a Művészeti Múzeumnak — sem azelőtt, sem azóta (arányos idő alatt, és a külföldi szenzációkat leszámítva) — egyik kiállítását sem látogatták ennyien, talán csak a Szervátiusz-, majd a Romul Ladea-retrospektíva közelítette meg ezt a közönségsíkiert.

A művész tudatában volt ennek. Józan kötelességteljesítés volt annak idején a hazatelepedés, ugyanilyen józanul óvta meg életművét a szétszóródástól. Életében sokat regéltek a különöskéiről, anyagiasságáról. Valóban, nehezen vált meg műveitől, s ha igen, sose olcsón; öregkorában nem egyet visszavásárolt, ha fontosnak tartotta, hogy együtt maradjon a többivel. Néha számon kért egy fél rajzlapot és pár rajzszegyet, máskor, másutt egész csomag festéket vagy vég szöveget ajándékozott inkognitóban. Volt olyan képe, amit állami vásárlással sem lehetett a kezéből kivenni, de köztudomású, hogy a marosvásárhelyi képtárnak egész kiállítást ajándékozott, emlékházát pedig Zsögöden maga segített berendezni. Jól tudta, hogy a művészete túléli, s nem volt neki mindegy, hogyan. Látogatóinak biztosítani akarta azt a felfrissítő lelki élményt, amit a természet szeretete adhat, a csíki hegyeknek azt a tükrét, amitől mindjárt nagyobb lélegzetet kap az ember, ha belenéz.